

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นส่วนหนึ่งของเงื่อนไขการศึกษาสาขาวิชาการศึกษาจากระบบภาคีวิชาส่งเสริมการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยผู้วิจัยสนใจในเรื่องเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของชุมชนซึ่งมีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่คอยเชื่อมโยงกับกลไกอื่นๆ ทั้งที่มีอยู่ในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง หรือนอกชุมชน การเคลื่อนไหวของชุมชนนั้นๆ มีลักษณะมากมายหลายประการ สามารถแยกให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ เช่น ทางด้านการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมและสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้มีความสัมพันธ์กัน ทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ที่คนในชุมชนได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา ในขณะเดียวกันก็จะมีพัฒนาการไปด้วย

การปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมาของชุมชนนั้น เราสามารถมองเห็นได้จากการที่ชุมชนคงอยู่จนถึงปัจจุบัน โดยไม่ล่มสลาย ชุมชนมีวิถีคิดและมีวิถีชีวิตอย่างไรที่สามารถทำให้ชุมชนเข้มแข็งคงอยู่ได้ ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ชุมชนมีวิธีการแก้ปัญหาได้อย่างไรบ้าง ชุมชนใช้กลไกใดบ้าง เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยได้ความสนใจในการเคลื่อนไหวของชุมชนในการแก้ปัญหาของชุมชนในเรื่องของเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชน การแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนนั้นมีรูปแบบกิจกรรมในการแก้ปัญหาหลายกิจกรรม ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพบริบทของชุมชนนั้นๆ ได้มีชุมชนหลาย ๆ ชุมชนที่แก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจชุมชนคล้ายคลึงกันที่อยู่ในรูปของกิจกรรมการดำเนินการธุรกิจชุมชนขึ้นในแต่ละชุมชน และสามารถที่จะสร้างเครือข่ายและขยายเครือข่ายออกไปทั้งในรูปกิจกรรมและแนวคิดอย่างกว้างขวางขึ้น

เนื่องจากในการศึกษาวิจัยของผู้วิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นการศึกษาในเรื่องของวัฒนธรรมชุมชน ข้อมูลที่ต้องการ ส่วนใหญ่ต้องเข้าไปค้นหาเก็บเกี่ยวกับสมาชิกของชุมชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ต้องการศึกษาที่เรา เรียกว่าพื้นที่ในการทำวิจัย ก่อนที่ผู้ศึกษาวิจัยจะ เข้าไปศึกษาและ เก็บข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการทำวิจัยเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ศึกษาเอกสาร ตำรา วิชาการต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะศึกษาวิจัย
2. กำหนดพื้นที่และประชากรในการศึกษาวิจัย
3. ศึกษาสภาพบริบทต่างๆ ของชุมชนในเบื้องต้น
4. สร้างเครื่องมือเพื่อใช้เก็บข้อมูลและสร้างตารางการเก็บข้อมูล
5. ศึกษาโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างละเอียด และตรวจสอบข้อมูลที่ได้เป็นระยะ ๆ
6. วิเคราะห์ข้อมูล
7. อภิปรายผล

1. ศึกษาเอกสาร ตำรา วิชาการต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะศึกษาวิจัย

1.1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่สนับสนุนในเรื่องที่จะทำวิจัย ซึ่งศึกษาจาก

แหล่งวิชาการต่าง ๆ เช่น ตำราเรียน เอกสารประกอบการสัมมนา เอกสารวิชาการ เอกสารของทางราชการ เอกสารของชุมชน บทความต่าง ๆ ทั้งที่แสดงความคิดเห็นและวิเคราะห์ของผู้เขียนบทความ งานวิจัยทางสังคม และศึกษาจากการเข้าฟังคำบรรยาย การสัมมนา รวมทั้งการสนทนาแลกเปลี่ยนแนวคิดและความคิดเห็น สอบถามข้อสงสัยต่างๆ กับคณาจารย์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ และผู้ที่ปฏิบัติการทางสังคม ชุมชนและด้านอื่นๆ เพื่อนำไปเป็นกรอบแนวคิด และกรอบในการทำวิจัย ซึ่งได้เน้นการศึกษาในเรื่องของชุมชนที่มีวัฒนธรรมชุมชนหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นกรอบใหญ่ในการทำวิจัยและมีกรอบย่อยต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะขององค์ประกอบของกรอบใหญ่ คือ ลักษณะทางกายภาพ เช่น สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การตั้งบ้านเรือน ทรัพยากรธรรมชาติ การคมนาคม แหล่งน้ำ โครงสร้าง เช่น ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลุ่มองค์กรที่มีอยู่ในชุมชน ระบบคิด เช่น ภูมิปัญญาพื้นบ้าน การจัดการทรัพยากร การจัดการผลิตและการบริโภค การเกิดปัญหาและการแก้ปัญหาาระบบเศรษฐกิจ เช่น การผลิต การบริโภค การเมือง สังคมของชุมชน และระบบความสัมพันธ์ต่างๆ เช่น สมาชิกครอบครัว ระบบเครือญาติ ผู้นำกับผู้นำ ผู้นำกับชาวบ้าน ชาวบ้านกับชาวบ้าน และคนในชุมชนกับคนนอกชุมชน เป็นต้น ในส่วนนี้ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการศึกษาทางทฤษฎีประมาณ 3 ปี ตั้งแต่เริ่มให้ความสนใจระบบชุมชน สังคม และวัฒนธรรมชุมชน ตั้งแต่เข้ามาศึกษาในสาขาวิชาการศึกษานอกระบบของภาควิชาส่งเสริมการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2. กำหนดพื้นที่และผู้ให้ข้อมูลหลัก

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาวิจัย คือ บ้านแม่กะ หมู่ 3 ตำบลแม่แตง ซึ่งมีพื้นที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เหตุที่เลือกพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยเนื่องจากชุมชนบ้านแม่กะและชุมชนบริเวณใกล้เคียง แต่เดิมเป็นหมู่บ้านที่ชุมชนอพยพมาจากจังหวัดลำพูนมาประมาณ 200 ปี และชุมชนนี้สามารถคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน สมาชิกชุมชนส่วนใหญ่แต่เดิมมีอาชีพเกษตรกร เพราะที่ตั้งของชุมชนอยู่ในพื้นที่รับน้ำของแม่น้ำแม่แตง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของตำบล ต่อมาจำนวนของประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และบริเวณพื้นที่ทำอาชีพเกษตรกรมีจำกัด ปัญหาการทำอาชีพเกษตรกรจึงเกิดขึ้นเนื่องจากการครอบครองพื้นที่การเกษตรของแต่ละครอบครัวลดน้อยลง เพราะไม่สามารถที่จะขยายพื้นที่เกษตรกรรมออกไปได้ ต่อมาได้มีระบบสาธารณสุขภาคเข้าสู่ตำบลแม่แตง จึงเกิดปัญหาทางด้านบริโภคของชุมชนตำบลแม่แตงขึ้นทั้งตำบล รวมทั้งบ้านแม่กะ คนในชุมชนได้ขายที่ดินให้กับนายทุนเพิ่มมากขึ้น ประชากรที่เคยทำอาชีพเกษตรกรก็เปลี่ยนสภาพไปขายแรงงานเพิ่มมากขึ้นในระยะแรกขายแรงงานให้กับคนในชุมชนเดียวกัน ซึ่งชาวบ้านทั่วไปเรียกว่าอาชีพรับจ้างทั่วไปในชุมชน เช่น รับจ้างในการทำมา รับจ้างในการปลูกยาสูบ เป็นต้น

ต่อมาเมื่อปัญหาที่ทำกินลดลงมากขึ้นและขณะเดียวกันการบริโภคได้เพิ่มมากขึ้นตามกระแสทุนนิยมจากเมืองที่หลังไหลเข้ามาในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่เกิดปัญหาต่างๆ เข้ามารุมเร้าเพิ่มขึ้น เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสุขภาพ ซึ่งเป็นปัญหาหลักของชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงต้องช่วยกันและร่วมกันในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยการรวมกลุ่มเพื่อการช่วยเหลือกันที่เกิดขึ้นในรูปของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เช่น กลุ่มฌาปนกิจ เพื่อช่วยเหลือในเรื่องของเงินทุน แรงงาน อุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการจัดงานศพ กลุ่มอาชีพ เพื่อช่วยเหลือในเรื่องของแรงงานที่ใช้ในการผลิต การตลาด โดยการสร้างพลังในการต่อรองกับนายทุน หรือพ่อค้าคนกลาง กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เพื่อช่วยเหลือในเรื่องของเศรษฐกิจ และค่าใช้จ่ายในครอบครัว การว่างงานของสมาชิก กลุ่มที่กล่าวมานี้สามารถเป็นกลไกที่สำคัญที่ใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชนโดยการนำทางของผู้เฒ่าทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ครู พระ แก้วฝาย แก้ววัด และหัวหน้ากลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ และเป็นผู้นำที่มีความเข้มแข็ง จนทำให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อยู่ในระดับเป็นที่น่าพอใจ

ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้นำทางด้านต่างๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ คือ ผู้ใหญ่บ้าน เกษตรตำบล อามัยตำบล ครูในชุมชน และหัวหน้ากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มสตรี กลุ่มฅาปนกิจ กลุ่มปลูกยาสูบ กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มผู้สูงอายุ สมาชิกกลุ่ม สมาชิกของกลุ่ม ผู้ให้บริการทางด้านเศรษฐกิจในชุมชน และชาวบ้านทั่วไป

3. ศักยภาพบริบทต่าง ๆ ของชุมชนในเบื้องต้น

ศึกษาวิจัยโดยการออกเก็บข้อมูลในภาคสนาม ซึ่งได้นำกรอบแนวคิดและกรอบในการทำวิจัยที่ได้ศึกษามาเป็นแนวทางเก็บข้อมูลต่าง ๆ ในการทำวิจัย โดยผู้วิจัยต้องเข้าไปศึกษาและเก็บข้อมูลด้วยตนเอง และผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการในการเข้าพื้นที่เป็น 2 ระยะ คือ

1. ระยะแนะนำตัวของผู้วิจัยต่อชุมชน โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1.1 ผู้วิจัยเข้าไปชุมชนในลักษณะการสำรวจสภาพแวดล้อมและบริบทของชุมชน ทางด้านกายภาพทั่ว ๆ ไป ไม่กำหนดผู้ให้ข้อมูลว่าเป็นใคร มีสถานภาพใด

1.2 ผู้วิจัยเข้าไปในลักษณะผู้มาเยือน โดยได้แนะนำตัวกับผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้านและภรรยาผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีสถานภาพเป็นประธานกลุ่มแม่บ้านด้วย ได้พูดคุยในเรื่องทั่ว ๆ ไป จนกระทั่งได้บอกถึงวัตถุประสงค์ในการเข้ามาในชุมชนของผู้วิจัย)

1.3 ทำหนังสือขออนุญาตเข้ามาทำวิจัยในชุมชน (ตามคำแนะนำของผู้ใหญ่บ้าน จาก การที่ได้สนทนากัน) ถึงผู้ปกครองท้องที่ (นายอำเภอ) เนื่องจากการที่ผู้วิจัยไม่เป็นผู้ที่คุ้นเคยในชุมชนและโดยส่วนใหญ่ผู้วิจัยใช้เวลาตอนเย็นๆ ไปจนถึง เวลากลางคืนในการเก็บข้อมูล ซึ่งต้องพักในชุมชน (เย็นเข้า-เช้ากลับ) และเหตุผลที่สำคัญคือ ผู้วิจัยเข้ามาเก็บข้อมูลในการทำวิจัยในครั้งนี้ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อทางราชการ (โดยเฉพาะกรมการปกครอง)

1.4 ผู้วิจัยได้แนะนำตัวต่อชุมชนและสมาชิกของชุมชนอย่างเป็นทางการ โดยใช้โอกาสในการประชุมหมู่บ้านที่ประสานงานโดยผู้ใหญ่บ้านการแนะนำตัวของผู้ทำวิจัยในครั้งนี้ ผู้ใหญ่บ้านได้บอกกับสมาชิกชุมชนถึงเหตุผลในการเข้ามาของผู้วิจัยและได้ฝากให้อำนวยความสะดวกต่าง ๆ พอสมควรต่อผู้วิจัย ทำให้ผู้วิจัยมีความมั่นใจถึงความปลอดภัยในการเก็บข้อมูลในครั้งนี้ (เพราะผู้วิจัยเป็นคนแปลกหน้า)

2. ระยะที่สอง หลังจากผู้วิจัยได้แนะนำตัวแล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลบริบทเบื้องต้นที่ได้มาวางแผนในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาในเรื่องของบริบทชุมชนอย่างละเอียด เพื่อเป็นการทำความเข้าใจกับพื้นที่ของหมู่บ้าน ระบบวิถีชีวิตแบบแผนการผลิตของหมู่บ้าน โดยใช่วิธีสนทนาคู่คุยกับกลุ่มผู้นำ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ แก้ววัด เจ้าอาวาสวัดแม่กะ และชาวบ้านเกษตรกร

หลังจากผู้วิจัยได้รับความสนทนาคู่คุยกับชาวบ้านและได้รับการพูดคุยทักทายอย่างเป็นมิตรจากชาวบ้าน ผู้วิจัยได้ถือโอกาสเพื่อศึกษาแบบเจาะลึกตามประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาในเรื่องของการจัดธุรกิจชุมชนของหมู่บ้านแม่กะในรูปแบบต่าง ๆ และการนำทุนของชุมชนมาใช้ในการจัดธุรกิจชุมชน โดยได้ศึกษาข้อมูลจากบุคคลต่างๆ ในชุมชนที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ นายวิเชียร ปิงวัง ผู้ใหญ่บ้าน นายอุทัย จันทรทิพย์ อดีตผู้ใหญ่บ้านแม่กะ นายบุญเมือง ศรีสุภาพ แก้วเหมือง นายบุญญา เจริญวงศ์ แก้ววัด นางเอี่ยมไพโร ปิงวัง ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร สมาชิกกลุ่มฅาปนกิจศพ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ตลอดจนชาวบ้านทุกๆ ไป ซึ่งบุคคลเหล่านี้ได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการวิจัยครั้งนี้ทั้งสิ้น

4. เครื่องมือในการจัดเก็บข้อมูล

หลังจากผู้ศึกษาวิจัยได้เข้าไปศึกษาสภาพบริบทต่าง ๆ ของชุมชนในเบื้องต้นแล้ว จึงได้นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาโดยละเอียดโดยนำมาประกอบลำดับแนวคิดและโครงสร้างการวิจัยเพื่อมากำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัยครั้งนี้ และได้ออกแบบจัดทำตารางที่ใช้ในการจัดเก็บข้อมูลโดยกำหนดหัวข้อสำคัญในตารางเพื่อสะดวกในการเก็บข้อมูล เช่น เก็บเรื่องอะไร เก็บกับใคร ที่ใด เมื่อไร ใช้เครื่องมืออะไร ได้ข้อมูลอย่างไรบ้าง และผู้จัดเก็บวิเคราะห์หรือแสดงความคิดเห็นในการจัดเก็บแต่ละครั้งว่าอย่างไร สิ่งเหล่านี้จำเป็นตัวช่วยให้ผู้วิจัยไม่สับสนในการจัดเก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการจัดเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้การวิจัยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการวิจัยภาคสนามที่ผู้วิจัยจำเป็นต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงและสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาโดยใช้เครื่องมือในการจัดเก็บข้อมูลดังนี้

1. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสังเกตเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยผู้วิจัยได้เข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับชุมชน โดยเฉพาะตอนเย็นจนถึงหัวค่ำ ในวันธรรมดา ส่วนในวันหยุดทางราชการ ผู้วิจัยได้อยู่ร่วมกับคนในชุมชนตลอดวันและได้ร่วมกิจกรรม เพื่อสังเกตการณ์ และได้ทำการบันทึกข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งบางครั้งในการสังเกตของผู้วิจัยได้

สังเกตในกิจกรรมของกลุ่มเป็นส่วนใหญ่ และบางครั้งได้สังเกตความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว เมื่อจำเป็นต้องเก็บข้อมูลในครัวเรือนในยามค่ำคืน ในการสังเกตดังกล่าว ผู้วิจัยได้ออกแบบ ใบบันทึกข้อมูลในเวลาที่สังเกตเพื่อเก็บรายละเอียดที่สังเกตได้ โดยเน้นประเด็นการศึกษาโดยการสังเกตดังต่อไปนี้

1.1 สังเกตวิถีชีวิตของคนในชุมชน สภาพบริบทของชุมชน กลุ่มต่างๆ ของคนในชุมชน และความสัมพันธ์ที่สังเกตได้ของคนในชุมชนกับกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง

1.2 สังเกตลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ในการที่คนในชุมชนได้แสดงออกถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการทำกิจกรรมชุมชนต่าง ๆ ซึ่งแสดงออกมาอยู่ในรูปลักษณะของกลุ่มต่าง ๆ

1.3 สังเกตบทบาทการทำงานและความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้นำ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ที่กระทำต่อชุมชน และภายนอกชุมชน

1.4 สังเกตความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้นำกับกลุ่มชาวบ้าน

1.5 สังเกตความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวบ้านกับกลุ่มชาวบ้านด้วยกันเอง

1.6 สังเกตลักษณะพฤติกรรมของสมาชิกของกลุ่มที่มีต่อกลุ่มอื่นหรือบุคคลภายนอกชุมชน และกับผู้นำชุมชน

1.7 สังเกตการปฏิบัติทางสังคมของกลุ่มต่างๆ ในการแก้ปัญหาของกลุ่มและชุมชน

1.8 สังเกตการใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เช่น การจัดการเรื่องดิน (พื้นที่ทำกิน) การจัดการเรื่องน้ำ และการจัดการเรื่องป่าและผลพวงที่ได้จากป่า

1.9 สังเกตการบริหารการจัดการของกลุ่มที่มีต่อบงค์กรภาครัฐ และเอกชนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ

2. การสัมภาษณ์ในลักษณะกึ่งโครงสร้าง โดยมีผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อและวิธีการสัมภาษณ์ เพื่อในการจัดเก็บข้อมูลแบบเจาะลึก ซึ่งเป็นประเด็นคำถามแบบปลายเปิด และจากการศึกษาข้อมูลในระดับลึก ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นที่ศึกษาดังนี้

2.1 ศึกษาลักษณะการดำเนินชีวิตของคนหรือกลุ่มในชุมชนมีลักษณะอย่างไร และมีองค์ประกอบกับกระบวนการกลุ่มเป็นอย่างไรบ้าง โดยเน้นในเรื่องของ

- กลุ่มต่างๆ เกิดขึ้นอย่างไร และมีลักษณะเช่นใด มีจุดมุ่งหมายอย่างไร
- กลุ่มมีกติกา หรือระเบียบของชุมชนมีอะไรบ้างในลักษณะอย่างไร

- การพัฒนาการของกลุ่มเป็นอย่างไร เติบโต ล้มเหลวหรือคงสภาพเดิม มีเงื่อนไขอะไรบ้าง ที่ทำให้เกิดลักษณะเช่นนั้น

2.2 ศึกษาในเรื่องของสมาชิกภาพ การปฏิบัติการทางสังคมว่ามีความสัมพันธ์และเครือข่ายต่อกันของกลุ่มเดิมอย่างไรบ้าง รวมทั้งศึกษาว่ากลุ่มมีการขยายเครือข่ายไปสู่ภายนอกชุมชนในลักษณะเช่นไร โดยได้เน้นในเรื่องของ

- การเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่ม มีลักษณะเช่นไร ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้ต้องตัดสินใจในการเข้าร่วมกลุ่มกัน
- การให้ความสำคัญของการรวมกลุ่มในด้านใดบ้าง
- หลังจากเข้าร่วมกลุ่มหรือจัดตั้งกลุ่มแล้ว มีการปฏิบัติต่อกันทางสังคมเป็นอย่างไร ผลที่ได้ออกมาเป็นลักษณะเช่นไร

2.3 ศึกษาถึงศักยภาพของผู้นำชุมชนว่าภาวะผู้นำชุมชนมีบทบาทที่สำคัญอย่างไรในการรวมกลุ่มและมีอะไรเป็นกลไกที่ผู้นำนำมาใช้ในการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นคำถามในเรื่องของสถานภาพและบทบาททางสังคมของผู้นำ ที่สามารถใช้ศักยภาพของผู้นำในการแก้ปัญหาของเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งสามารถที่จะบ่งชี้ได้ว่าผู้นำมีบทบาทมากน้อยเท่าใด และเพราะอะไรจึงเกิดการยอมรับจากสมาชิกชุมชนและสังคมภายนอก ผู้นำมีวิธีการอย่างไรในการจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดอย่างไร

2.4 ศึกษาเงื่อนไขและกลไกของการรวมกลุ่ม

ทางสังคม เช่น ความเป็นเครือญาติกัน ทั้งทางตรงและทางอ้อม การเมืองเพื่อนบ้านที่สนิทกับเคยช่วยเหลือกันมา เมื่อมีปัญหาที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบกับคนส่วนมาก บุคคลเหล่านี้จะมีบทบาทเช่นใดที่จะทำให้เกิดกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นเพื่อแก้ปัญหา

ทางเศรษฐกิจ เช่น รายรับที่ได้น้อย ไม่สมดุลกับรายจ่ายมาก เกิดจากปัญหาอะไรบ้าง ทรัพยากรในชุมชนมีเพียงพอหรือไม่อย่างไร รวมทั้งการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนของคนในชุมชนได้มากน้อยเพียงใด เงื่อนไขของการใช้ทรัพยากรชุมชนเป็นอย่างไร สิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับการรวมกลุ่มของคนในชุมชนอย่างไร

ระบบการผลิตของกลุ่มและการถือครองที่ดินหรือที่ทำกินและ เข้าถึงปัจจัยการผลิตจากอดีต จนถึงปัจจุบันและอนาคต สามารถเพิ่มแรงผลักดันทำให้เกิดกลุ่มขึ้นได้มากน้อยแค่ไหนอย่างไร

เมื่อเกิดการรวมตัวของกลุ่มแล้ว มีเงื่อนไขและปัจจัยอะไรบ้างที่เป็นเหตุจูงใจ ทำให้เกิดการพัฒนากลุ่มให้ดีขึ้น เกิดการนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดีขึ้น และค้นคว้าวิธีที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่างๆ อย่างรู้เท่าทัน

2.5 ศักยภาพของกลุ่มในการดำเนินงาน

กลุ่มที่สามารถรวมตัวกันได้แล้ว และมีกิจกรรมของกลุ่มที่เกิดขึ้นจากวัตถุประสงค์ เพื่อใช้การแก้ปัญหาของกลุ่มและชุมชนทำให้ สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้นในการจัดการปัญหาต่าง ๆ ได้มากน้อยอย่างไรในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

- การแก้ไขปัญหาทางด้านการปัจจัยในการผลิต โดยเฉพาะ เรื่องของทุนชุมชนสามารถแก้ไขได้อย่างไร
- การแก้ไขปัญหาความยากจน และแก้ไขหนี้สินของคนในชุมชนได้มากน้อยแค่ไหน

การสังเกตและการสัมภาษณ์ จะทำความเข้าใจไปในขณะที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ โดยผู้วิจัยจะใช้วิธีการปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับจุดประสงค์ของ เรื่องที่จะ เก็บสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพื่อให้การจับเก็บข้อมูลมีประสิทธิภาพและได้ข้อเท็จจริงมากที่สุด

3. การบันทึกข้อมูล

การบันทึกข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการบันทึกข้อมูลในหลายลักษณะ เพื่อให้การบันทึกข้อมูล ได้ผลสมบูรณ์ที่สุด แม่นยำที่สุด มีลักษณะการบันทึกข้อมูลดังต่อไปนี้

3.1 การบันทึกข้อมูลขณะจัดเก็บข้อมูล ที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ เรียกว่า บันทึกภาคสนาม จะเป็นการบันทึกระหว่างการจัดเก็บข้อมูลและทันทีหลังจากเก็บข้อมูลในรูปลักษณะของการบันทึกโดยย่อ

3.2 การบันทึกขยายความเต็มรูปแบบ โดยการนำบันทึกโดยย่อที่ได้จากภาคสนามนำมา เรียบเรียงเขียนให้ได้ความสำคัญ หลังจากการเสร็จสิ้นจากการเก็บข้อมูลในแต่ละครั้งทันที เพื่อป้องกันการลบ เลื่อนและการคลาดเคลื่อนข้อมูลที่ได้

3.3 การบันทึกอย่างละเอียด ซึ่งเป็นการบันทึกข้อมูลโดยอาศัยกรอบการสังเกตและการสัมภาษณ์ช่วยเหลือให้ เข้าใจข้อมูลได้อย่างเป็นระบบ ขณะเดียวกันผู้วิจัยก็ได้นำข้อมูลจากบันทึกอย่างละเอียดนี้มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เป็นระยะๆ ไป และสามารถนำมาใช้ในการวางแผน

ในการที่ต้องเก็บข้อมูลครั้งต่อไปเพื่อให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพราะสามารถทำให้รู้ว่าผู้วิจัยยังขาดข้อมูลประเภทใดบ้าง

3.4 การใช้เทปบันทึกเสียงช่วยเสริมในการจัดเก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ขาดหายไปจากการสื่อสาร หรือการบันทึกไม่ทัน ส่วนมากจะเป็นข้อมูลที่มีการสื่อสารพูดคุยกันโดยผู้วิจัย จะขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลทุกครั้งที่ต้องการใช้เทปบันทึกเสียง เป็นเครื่องมือช่วยในการจัดเก็บข้อมูล

5. ศึกษาวิจัยโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างละเอียด และตรวจสอบข้อมูลเป็นระยะ

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน และได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ รวมทั้งได้จัดทำตารางช่วยในการเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้เริ่มเข้าไปจัดเก็บข้อมูลอย่างละเอียดในชุมชน โดยเข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเวลาเย็น ๆ จนถึงรุ่งเช้า และถ้าเป็นวันหยุดก็อยู่เก็บข้อมูลต่อไปจนถึงวันธรรมดา ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้ใช้ตารางช่วยเก็บข้อมูลเป็นเครื่องนำทาง ต่อจากนั้นก็เก็บตามประเด็นต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยและได้กำหนดขั้นตอนในการเก็บข้อมูลดังต่อไปนี้

5.1 สัมภาษณ์ชุมชนร่วมกับชาวบ้าน และผู้นำอย่างละเอียด พร้อมกับจัดทำแผนที่หมู่บ้านทางกายภาพ เพื่อให้ได้ เห็นถึงองค์ประกอบต่างๆ ของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กัน เช่น สถานประกอบ การ ลักษณะของการจัดหมู่บ้าน วัด โรงเรียน สถานที่สาธารณะ ฯลฯ เพื่อให้เห็นถึงการให้ความสำคัญ ของชุมชนที่มีต่อสิ่งเหล่านี้ว่ามีความสำคัญอย่างไร ทำไมถึงให้ความสำคัญของสิ่งนั้น

5.2 ทำแผนที่สำรวจโครงสร้างของประชากรในชุมชนว่าประกอบด้วยครัวเรือนจำนวนเท่าใด ฐานะทางเศรษฐกิจแต่ละครัวเรือน และโดยรวมเป็นเช่นใด ตลอดจนถึงลักษณะอาชีพของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีต่อกัน และสถานภาพทางสังคมของคนในชุมชน เช่น ระบบเครือญาติ ผู้นำที่มีตำแหน่งต่าง ๆ ในชุมชน การปฏิบัติการทางสังคมของคนในชุมชน การมีกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งเป็นการจัดเก็บข้อมูลโดยการใช้วิธีพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ และขณะเดียวกันก็มีการสังเกตพฤติกรรมที่แสดงออกมาของคนในชุมชน กิจกรรมทุกอย่างต้องปฏิบัติอย่างทั่วถึง และวางตัวเป็นกลางโดยไม่แสดงให้ เห็นว่าผู้วิจัยเป็นพรรคพวกของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

5.3 ผู้วิจัยเก็บข้อมูลในเรื่องที่ต้องการจะศึกษาเพื่อหาข้อมูลที่มีความละเอียดและเป็นข้อมูลที่ถูกต้องที่สุด โดยเลือกเก็บข้อมูลจากกลุ่มชาวบ้านเป็นกลุ่มๆ ไปตามเรื่องเนื้อหาและวัตถุประสงค์

ในการเก็บข้อมูลนั้น กลุ่มผู้นำด้านต่าง ๆ ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน กรรมการวัด กลุ่มสตรี แม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มชาวบ้านที่ปลูกบ้านอาศัยอยู่ใกล้กันเป็นส่วนๆ (บ๊อค) กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มพ่อค้าคนกลางในชุมชน และเก็บข้อมูลจากรายบุคคลโดยออกเก็บตามครัวเรือนต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งส่วนมากผู้วิจัยจัดเก็บข้อมูลหลังจากชาวบ้านทานอาหาร เย็น เสร็จแล้วไปจนถึงเวลาประมาณ 2 ทุ่ม ถึงสามทุ่ม โดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์และโอกาสที่สามารถจะเอื้ออำนวย

ขณะเดียวกันได้ตรวจสอบข้อมูลที่ได้เป็นระยะๆ ใช้วิธีตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า คือ

1. ตรวจสอบจากบุคคลคนเดียวกัน หรือกลุ่มบุคคลกลุ่มเดียวกัน โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเดียวกัน แต่ใช้ลักษณะคำถามที่ไม่เหมือนกัน เก็บข้อมูลต่างเวลากัน

2. ตรวจสอบจากบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกันและมีความสัมพันธ์กันของชุมชน ข้อมูลทั่ว ๆ ไป มักจะตรวจสอบได้ง่าย แต่ข้อมูลที่เฉพาะและต้องเจาะลึกจะเก็บค่อนข้างยากและมีอุปสรรคพอสมควร จำเป็นต้องใช้ความอดทน ใช้ระยะเวลา และเครื่องมือในการเก็บที่เหมาะสม

3. ตรวจสอบข้อมูลโดยใช้สถานที่ต่าง ๆ กันออกไป โดยผู้ให้ข้อมูลจะเป็นบุคคลคนเดียวกันหรือกลุ่มเดียวกัน เช่น สถานที่ประกอบอาชีพ (กลางทุ่งนา ลานเก็บผลผลิต โรงคัดใบยาสูบ) สถานที่ปฏิสัมพันธ์ทางการเมือง (การประชุมที่วัด บ้านผู้นำ) สถานที่จัดงานทำบุญตามประเพณีต่าง ๆ (งานสืบชะตา งานศพ งานอุปสมบท)

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนตัว่อย ทุกครั้งหลังจากจัดเก็บข้อมูลเพื่อให้สามารถรู้ว่าข้อมูลที่ได้เน้นขาดหายข้อมูลที่สำคัญอะไรไปบ้าง จำเป็นที่ต้องเก็บเพิ่มเติม และได้จัดเก็บให้ทันกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ถ้าการจัดเก็บข้อมูลที่สำคัญจะต้องอยู่ในสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกัน เช่น ในกระบวนการตรวจสอบข้อมูลที่ใช้สถานการณ์เดียวกันคล้ายคลึงกัน เมื่อการเก็บข้อมูลเสร็จสิ้นลง ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดและผลของการวิเคราะห์รายย่อย มาจัดหมวดหมู่และแยกประเภทของข้อมูลที่ได้ใช้เป็นระบบ แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลรวมทั้งหมดอีกครั้งหนึ่ง นำไปสู่แนวคิดที่ได้แล้วนำมาหาเหตุผลความพันธ์ของแนวคิดให้กลับมาอยู่ในรูปของแบบแผนความสัมพันธ์ของชุมชนโดยเชื่อมโยงสิ่งที่ได้เข้าหากัน ที่ความแปลความหมายเพื่อให้ได้ข้อสรุปจากข้อมูลที่ได้ทั้งหมด